

Bernhard Grom, *Psychologia religii. Ujęcie systematyczne, przekład i wprowadzenie H. Machoń, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009, ss. 385 (Seria: *Psychologia religii*)*

Obserwując w XX i XXI wieku wzrost zainteresowania szeroko pojętą duchowością, nie dziwi zwrot ku badaniu różnych wymiarów religii i religijności, również w perspektywie psychologicznej. Wydana ostatnio przez Wydawnictwo WAM książka Bernharda Groma SJ *Psychologia religii* jest pozycją, która zmagą się z problemem interpretacji doświadczeń i zjawisk religijnych w kontekście psychologii teoretyczno-empirycznej. Choć spektrum zagadnienia jest bardzo szerokie, B. Grom stara się poruszyć większość z zagadnień, które dziś interesują nie tylko wielu psychologów, ale i teologów czy religioznawców, którzy jednak nie zajmują się psychologią religii *sensu stricte*.

Trudności, na jakie narażony jest badacz, chcący zajmować się psychologią religii, autor uwypukla już we wstępie:

Ideą przewodnią jest założenie, że nie istnieje „ta” (jedna) religijność, lecz, że religijność może znajdować swój wyraz w ogromnej różnorodności nastawień, sposobów przeżywania i zachowania (s. 31).

Ze względu na tę różnorodność, charakteryzującą doświadczenia religijne i przejawy religijności, nie sposób rzetelnie zająć się psychologią religii wychodząc z tylko jednego stanowiska teoretycznego. Dlatego też B. Grom zobowiązuje się posługiwać różnymi koncepcjami i metodami, by jak najpełniej opisać fenomen religii i religijności.

Psychologia religii jest próbą systematycznego (lecz nie systemowego!) ujęcia horyzontu psychologicznego w badaniu religii. Autor nie stara się odpowiedzieć na wszystkie pytania z zakresu psychologii religii: rzetelnie analizuje dane kwestie i nie wyciągając pochopnych wniosków, pozostawia wiele z postawionych pytań otwartymi. Wieleś badań przytaczanych w niniejszej

książce, nierzadko nieznanym jeszcze polskiemu czytelnikowi, oraz ich umiejętnej interpretacja, dają poczucie kompetencji autora nie tylko w zakresie samej psychologii empirycznej, ale i refleksji o charakterze bardziej ogólnym. B. Grom, prezentując podejście empiryczne do fenomenu religii, zaznacza często jakimi ograniczeniami nacechowane jest jego przebadanie, wskazując nawet na słabe strony przeprowadzonych badań w obrębie psychologii naukowej, ich złożoność oraz duży poziom skomplikowania (szczególnie dla badanych osób), co niekiedy prowadzi go do wniosku o ich niewystarczalności. Dlatego też *Psychologia religii* nie jest książką, która w redukcjonistyczny sposób podchodzi do fenomenu religii. Faktem jest, że skupia się jedynie na tym, co może zostać zbadane i sprawdzone, nie neguje jednak istnienia rzeczywistości ponadnaturalnej i możliwości innych odpowiedzi na stawiane w niej pytania.

Książka podzielona jest na dwie części: pierwszą z nich stanowi blok zagadnień dotyczących warunków intrapsychicznych wpływających na formację religijności u poszczególnych jednostek, natomiast druga część akcentuje wpływy warunków psychospołecznych i kulturowych. B. Grom podejmuje się badania religii, nawiązując do koncepcji wielości motywów Gordona W. Allporta. Koncepcja autora, nazywana przez niego koncepcją heurystyczną, wyróżnia sześć podstawowych motywów religijności wewnętrznej, które są punktem wyjściowym dla analiz zawartych w dalszych częściach książki. Akcenty, jakie można znaleźć w *Psychologii religii*, położone są zarówno na badanie przeżyć religijnych i emocji pojawiających się w ich obrębie, jak i na analizy dotyczące roli elementu poznawczego. Autor poddaje krytyce tezę mówiącą o istnieniu specyficznie religijnych uczuć, natomiast ewentualną różnicę, jaka zachodzi między uczuciami religijnymi i niereligijnymi, zasadza na kompetencji poznawczym. Ciekawym momentem książki są rozważania dotyczące odmiennych stanów świadomości. B. Grom stara się zinterpretować te wyjątkowe stany pojawiające się w obrębie religijności indywidualnych, stawiając jednocześnie tezę, iż nie należy ich utożsamiać z istotą religii.

Kiedy religia ma wpływ na osobowość, a kiedy osobowość wpływa na indywidualną religijność? Analizując stany powszechnie uważane za patologiczne, autor skupia się na relacjach w jakich stoją one do religii i religijności. Przede wszystkim zaś poddaje ocenie rezultaty wynikające z wzajemnego wpływu dwóch

tych sfer. W tym właśnie sensie podejście B. Groma można nazwać pragmatycznym – tam, gdzie pojawiają się lęk i depresja religijność będzie przyjmowała raczej formę destruktywną, natomiast tam, gdzie następuje przewyciężenie tych stanów, na przykład za pomocą modlitwy, ujawnia się jej terapeutyczne działanie. *Psychologia religii* próbuje zinterpretować religijność w kontekście jej oddziaływania na życie człowieka, nie tylko *every mana*, lecz także tego, który dostępuje przeżycia religijnego w stanach o wzmożonej intensywności.

Do końca lektury kwestią zagadkową pozostaje pomijanie teorii Carla G. Junga, tak wpływowej wśród wielu badaczy religii. Jednak zagadka ta zostaje rozwiązana na końcu książki, gdzie B. Grom umieszcza suplement w całości poświęcony C.G. Jungowi. Na sześciu stronach suplementu odnaleźć można krótki zarys poglądów tego psychologa głębi, a także jego krytykę z perspektywy psychologii teoretyczno-empirycznej. Czytając tę część książki należy jednak pamiętać, iż koncepcja Junga ma swój oddźwięk także wśród psychologów, filozofów oraz fenomenologów religii, którzy zasadności jungowskich tez nie opierają tylko na ich empirycznej weryfikacji.

Do mocnych stron książki należy fakt, że wnioski w niej zawarte poparte są licznymi badaniami, tabelami sumującymi oraz analizami poszczególnych przypadków, co zdecydowanie ułatwia jej odbiór czytelnikowi. I tak między przytaczanymi wynikami badań, często pojawiają się ich dokładne opisy oraz relacja przypadków obrazujących opisywane przez autora sytuacje. Wszystko to z pewnością ułatwi laikowi interpretację i przyswojenie konkretnych treści, a dla osób zaznajomionych z tematem będzie miłym urozmaiceniem książki o charakterze naukowym. Kolejnym atutem *Psychologii religii* jest wpisanie przeprowadzanych w niej analiz w kontekst różnych tradycji religijnych. Czytelnik znajdzie tu nie tylko przypadki i przykłady zaczerpnięte z tradycji chrześcijańskiej, ale i buddyjskiej, hinduistycznej, muzułmańskiej i żydowskiej, a także liczne analizy dotyczące współcześnie popularnych ruchów (np. New Age), jak również wspólnot religijnych i ideologicznych (takich jak: Hare Kriszna, Bhagwan Shree Rajneesh-Osho, scjentolodzy). B. Grom nie pomija również bieżących tematów, w tym związanych z głośną dyskusją w mediach na temat fundamentalizmu religijnego. Wszystko to sprawia, że książka ma aktualny charakter i z powodzeniem może zostać polecona nie tylko studentom psychologii,

teologii i religioznawstwa, ale również osobom zainteresowanym wpływem religii na współczesny świat kultury, mediów i polityki. O ile mnogość podziałów może czasem ułatwić zrozumienie treści, niestety w przypadku *Psychologii religii* wytrąca z rytmu czytania, co powoduje, iż książkę momentami dosyć ciężko się czyta. Jednak nie należy się zniechęcać. Ciekawa treść rekompensuje te trudności, a czytelnik naprawdę zainteresowany tematem z pewnością „połknie” ją w całości. Słabą stroną książki jest również brak podsumowania, które pozwoliłoby na wpisanie przeprowadzonych w niej analiz w szerszy kontekst refleksji nad religią i religijnością. Przy tak dużej ilości danych zawartych w książce, nie sposób przecenić wartości takiego podsumowania, które daje czytelnikowi możliwość poznania konkretnych wniosków, do jakich dochodzi autor. Książka posiada zarówno indeks osób, jak i indeks rzeczowy, co jest dużym ułatwieniem dla tych, którzy zainteresowani są tylko konkretnymi zagadnieniami. Natomiast niemałym atutem polskiego wydania *Psychologii religii* jest wykaz literatury, który jest uzupełniony polskimi przekładami, ułatwiając tym samym czytelnikowi dotarcie do źródeł. Jednak zaznaczyć tu jeszcze należy, iż większość pozycji z wykazu literatury nie była nigdy przetłumaczona na język polski, co oznacza, że czytelnik, dzięki lekturze *Psychologii religii*, po raz pierwszy może mieć styczność z opracowaniem dużej części literatury przedmiotu.

Ważnym pytaniem, pojawiającym się jeszcze przed przeczytaniem książki jest: jak może ona pomóc w zrozumieniu fenomenu religii? Pytanie to jest szczególnie ważne, jeśli po książkę sięga osoba nieznająca dobrze tematyki. Badanie religii z perspektywy psychologii empirycznej może mieć swoje minusy, które są rezultatem ograniczeń wymogami naukowości. Dlatego też należy pamiętać, iż *Psychologia religii* jest opracowaniem tematu w pewnym kluczu, który z odpowiednim nastawieniem (nieabsolutyzującym) pomoże czytelnikowi zdobyć wiedzę, nie zdejmując jednak z niego odpowiedzialności za jej interpretację.

Magdalena Małecka